

BERZEVICZY ALBERT.

Vannak életek, amelyek kivételesen hosszú tartamukkal átívelnek egész korszakokon és azoknak egymást követő újlulásán. Ezekben a hosszú életkorokban olyan fantasztikus változások követik egymást, hogy sokszor szinte hihetetlen, hogy mindez egyetlen emberéletben megtörténhetik. Az ilyen kiadós élet, amelyet rendesen Isten különös áldásának szoktak tekinteni, legtöbbször tragikus súlyának hordozójára. Csakugyan súlyos teher olykor a vállon és olyan hirtelen klímaváltozások elé állítja osztályosát, amelyhez főleg az idősebb korosztályok szokásos megszokottsága akklimatizálódni már nem igen tud. Az ilyen emberekre szokták azt mondani, hogy az idő túlnőtt rajtuk. Helyüket nem találva, az új jelenségekkel szemben értetlenül az új emberek új lelkivilága mellett idegenül ténferegnek, csetlenek-botlanak az ilyen időről lemaradt emberek, akik rendesen csökönyös dicsérői a mult értékének és aláértékeltői a szemükben mindig sekélyes, mert igazán meg nem közelíthető jelennek.

Nagyon kivételesek azok az időálló szellemek, akik nem feneklenek meg bizonyos ponton és nem érzéketlenek a napváltozásokkal szemben. Tudnak akklimatizálódni s nem állnak a laudator temporis acti megmerevítő alapzatára, hanem megértő lélekkel fejlődnek együtt az emberek és idők újlulására. Ezek tulajdonképpen nem is egy életet élnek, hanem szinte emberileg is megújulnak a változó korokkal. Megfiatalodva, újjászerkenve indulnak a kelő nappal a születő újkor hajnalán. De azért sose mennek üres kézzel, mert tarsolyukban mindig ott van a már megélt korok tapasztalatainak biztosító ellensúlya.

Ilyen kivételes, időálló szellem volt Berzeviczy Albert. Rajta nem nőtt túl az idő, hanem mindig ő nőtt bele az egyre újuló időbe. Berzeviczy Albert élete folyamán sorsdöntő változások következtek be Magyarországon életében. Mikor 1853-ban a sárosmegyei Berzeviczén megszületett s mikor ifjú éveit töltötte, az abszolutizmus komor felhői takarták a csüggedésbe roskadt nemzet egét. De aztán eloszlottak a baljós fellegek. A nemzet felocsudott halálos letargiájából. Megtörtént a kiegyezés és a friss életerőkkel nekibuzduló országra a virágzásnak, a jólétnek, a mérföldes csizmákkal járó fejlődésnek nem is remélt nagy korszaka következett. Közel félévszázadig tartott ez az építő és gyarapodó korszak, amelyben a hangadó szerep úgyszólván végig a magyar liberalizmusnak jutott. Ennek a politikai iránynak volt egyik kiemelkedő, bár mindig inkább a kultúr szárnyon küzdő harcosa, Berzeviczy Albert.

Mint akkor minden magyar gentryfiú, ő is jogi pályára ment és pályáját hagyományosan a vármegyei közigazgatásban kezdte. De tudása és becsvégya magasabb polcok felé sarkalta. Jogtanár lett az eperjesi jogakadémián. És csakhamar az aktív politikai élet felé terelődött, 1881-ben Eperjes országgyűlési képviselőjévé választotta. Képességeit felismerte és méltányolta a politikai élet, amelyben mindvégig előkelő és jelentős szerepet játszott. 1887-től 1894-ig kultuszállamtitkár volt, 1894-től 98-ig pedig a képviselőház

alelnöke. Kiváló érdemei elismerésül 1896-ban valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki. Nemsokkal ezután visszavonult egy időre a politika küzdőteréről és jó öt évig kizárólag műtörténeti tanulmányoknak és irodalmi működésnek szentelte magát. Csak 1903-ban tért vissza megint a politikai életbe, amikor a Tisza-kabinetben kultuszminiszteri tárcát vállalt. De már 1905-ben lemondott és ismét irodalmi működésnek szentelte idejét. Ekkor kezdődik a politikai karrier után nagy irodalmi karrierje. Báró Eötvös Loránd 1905-ben lemondott a Tudományos Akadémia elnökségéről, s ekkor feléje fordult a bizalom és őt választották meg az Akadémia elnökévé. Még egyszer, 1910-ben aktív szerep jut neki a politikában. Megválasztják a képviselőház elnökévé. De ez időtájt már mindjobban az író, a rendkívül kultivált szellem, a nagy erudíció és a stílus eleganciájának mestere jut túlsúlyra a politikus fölétt.

A világháború ledöntötte Magyarországot arról a magaslatról, ahová négy évtized kitartó munkája emelte és sokkal súlyosabb helyzetbe taszította, mint aminőben akkor szynlődött, amikor Berzeviczy Albert gyermekkorát és ifjúságát élte. Egyéni balsorsát tetézte még az az egyetemes válság is, amelyben az egész gazdasági és kultúrvilággal osztozott. A vesztes háború után forradalmak dúltak végig az országon. De a politikai forradalmakat megelőzően, már irodalmi forradalom is osztotta meg az addig egységes magyar szellemet. Irányok kaotikus tusakodása kezdődött. Az izlés kríziseken bukácsolt át. S a háború után még erős szellemi átalakulás is indult meg. Az a politikai és általános gondolkodásbeli liberalizmus, amelynek Berzeviczy tartó pillérei közé tartozott bizonyos radikális eszmékkal párosulva törpe-kisebbségre szorult és elvesztette eddigi építő, konstruktív jellemvonásait.

Berzeviczy Albert nem állt tanácstalanul az eszmék és irányok új forogtatásában. Anélkül, hogy meggyőződéséhez hűtlenné vált volna, megtalálta az egyenes utat a nemzetépítő irány felé. Nem volt süket az új kor új eszméi és hangjai iránt. Olyan korban, amikor mások már a nyugalom csendes páholyából csak szemlélői az élet színjátékának, ő még töretlen erővel, a legnagyobb szellemi frissességgel dolgozott és ugyancsak kivette részét abból a reorganizáló munkából, amelynek egy alapjaiban megrázott nemzetet kellett talpra állítani. Igaz, hogy munkássága most már jórészt irodalmi tere terelődött át, de politikai jelentősége is volt, főleg a külföldi kapcsolatok megszerzése és ápolása terén. A magyar kultúrfőlény politikai irányelve részben éppen a Berzeviczy-típusú férfiakra támaszkodott gyakorlatilag és Berzeviczy csaknem haláláig közre is működött elsősorban a magyar-olasz kultúrkapcsolatok ápolásában.

Ő maga, aki mint literary gentleman lépett be az irodalomba, főképp az izlést, magas kultúrát, nagy erudíciót és világlátottságot kívánó művészet-történeti tanulmányok felé vonzódott. Első művében, amely Itália címen jelent meg, olaszországi útinaplóját adta ki. Messze századok gazdag emlékeinek ebben a páratlan és óriási múzeumában valósággal megittasult szépség-szomjas lelke. De fegyelmezettsége mindig le tudta hűteni a benyomások forró liráját a tanító és termékenyítő ismeretközlés tartalmas tárgyilagosságáig. Műveinek éppen ez a kettősség adott mindig biztos és megnyugtató kiegyensúlyozottságot.

A nagy kultúrtörténeti korok közül főleg a renaissance vonzotta művészi törekvéseinek mindent átítató egyetemességével és emelkedett humanizmusával. Beatrix királyné címen a magyar renaissance fényét és ragyogását és

Mátyás kultúrudvarának olasz vonatkozásait írta meg. Művészettörténeti irodalmunk egyik büszkesége Berzeviczy másik munkája a Cinquecento festészet, szobrászata és művészi ipara, amelyben az olasz renaissance fénykorát dolgozta fel a kor nagy emlékeinek közvetlen szemlélete és gondos kutató munka alapján. Másik értékes művészettörténeti munkája a Tájfestés a XVIII. században című műve. Foglalkozott történelmi tanulmányokkal is. Írt gróf Széchenyi István életéről. Nagyobb történelmi munkája Az abszolútizmus kora, amelybe még közvetlen emlékei vissza is nyúltak. Mestere volt Berzeviczy a tökéletesen megformált, klasszikus emelkedettségu, tömör eleganciájú beszédnek és az irodalmi és esztétikai essaynek is. (Beszédék és tanulmányok.)

Hogy milyen súlya volt az irodalomban és milyen általános bizalom vette körül kiegyensúlyozott egyéniségét, misem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy mikor Beöthy Zsolt a Kisfaludy Társaság elnökségétől megvált, a legnehezebb és legkritikusabb időben, noha már az Akadémia elnöke volt, őt választották meg a Kisfaludy Társaság elnökévé is. Berzeviczy a legteltesebb mértékben meg is felelt a beléje helyezett bizalomnak. Bölcs mérséklettel a legásitóbb veszedelmek közt kormányozta el a Társaság hajóját s bizonyos ellankadás után új, lüktetőbb élet és virágzás felé vezette.

Mint a pompeii-i katona az utolsó pillanatig ott állott két elnökségének őrhelyén. Egészen megható, hogy gondoskodott arról már súlyos betegen, kimerítő testi szenvedések közt, hogy az Akadémiát az elnökválság minden megrázkódtatástól megóvja. Csak mikor már mindent elrendezett és művére a zárókövet is rátette, hűnyta örök álomra fáradt szemét.

Kállay Miklós.

Kosztolányi Dezső : Tengerszem.
77 történet. Révai kiadás, 1936.

Nehéz magyar írónak novellát írni: ennyi természetesen termett gyöngy közül az fénylenék ki, ami nem volna igazán gyöngy... S különösen nehéz elbeszélésekkel kitűnni, «novellista» hírébe keveredni annak, akiről már megtanultuk, hogy nagy költő, jeles regényíró, alig megközelíthető művésze a nyelvnek. És Kosztolányi mégis játszi könnyedséggel gyüri le előítéleteinket, dönti halomra kritikusi iskátulyáinkat. Most, hogy egyhuzamban 77 novelláját olvastuk el, úgy érezzük, mintha mindig ilyeneket írt volna s örökre ilyeneket kellene írnia. Ha volna homlokán hely új babérok számára, azt mondanók, hogy «ezzel a kötetével Kosztolányi bevonult a legnagyobb magyar novellairók panteonjába».

De nem zavarjuk babérzizsgálással

ezt a drága homlokot, amely mögött annyi meleg érzés, annyi emberi látás keresi meg a legmegfelelőbb, Istentől neki tartogatott szavakat. Kosztolányi az maradt, aki volt, de talán még mélyebben lett az — úgy, ahogy a *Tengerszem* c. novella hőse «kicsi», de mély költő szeretne lenni. Ha a «kicsi» jelző megfér társával, a mélységet ámulva, hálás megindultsággal kell elismernünk.

Kicsi a műfaj kerete: «történetek», «tollrajzok», «arcélek» ezek a hetvenhetek, de mindre illik az első sorozat utólag megállapított címe: *Végzet és veszély*. Mindenikben van egy kis tragédia; némelyikben a legnagyobb tragédia sűrűdik össze egy tengerszemcsőppbe. (*Fürdés*, amelynek folyamán egy játékos kisfiú a Balatonba fullad, s a végzet gyors és váratlan csapására ez a zárómondat mutat rá kegyetlen közömbösséggel: «Még három se volt».)

A koncentráció mesterműveit felismerjük hihetetlen súlyukról, amely megrémíti játszva emelt kezünket. Petőfi születésének áhítatos jelentősége csaknem egyidejű képecskékből hangulatosodik ki: látjuk Bécsben Metternichet, Velencében a vasasnémeteket, falusi kastélyban a nemeskisasszonyt, parasztágyacskákban az ötéves Arany Jánuskát, árva Tompa Misikét, s *Petőfi Sándorka* születésének pillanatában mindenütt éreznek valami furcsa és boldog rázkódtatást. De csaknem mindenik történetben van valami homokszem, valami jellegzetes tárgy — motorcsónak, monokli, tojáslepény vagy keménykalap — amely körül megindulhat a gyöngyképződés, a kristályosodás. S apró tárgyak, sűrke emberek körül megnő, felduzzad a tragédia ék-köve.

A legszebb mégis mindig az, hogy a vakmerő eszmetársítások bűvésze, a szívhangok diagnosztája s az életbölcsesség legelmélyedőbb tanítványa *együtt* kápráztat el, indít meg, emel föl. Kosztolányi — ha lehet — még emberibb lett, talán azért is, mert még többet tapasztalt és még többet szenvedett. Köszönjük neki, a nálunk gazdagabbnak, rugalmasabbnak, áldottabbnak, hogy megtanít szeretni a halált is, s életének talán legmerészebb írásművében elutasítja a «vendéget», aki új életkezdést, új ifjúságot kínál neki. Nem, az elvégzett életét *eredmény*, a halál cél, akárcsak Madách londoni jelenetében. És köszönjük, hogy megmutatja: «az igazi boldogsághoz csak egy jó rögeszme kell» és hogy csak azt hisszük el, ami hihetetlen: az ilyen tételek növelik az anyagot megzabolázó spiritualizmus kincsét. Alázatos és büszke, okos és könnyelmű, úgy, ahogy a mélybe — azaz fölfelé, mert ez az ő síkjában igazán egyremegy! — vezető út érdeke kívánja.

«A szegény kis gyermek panaszai» óta tudjuk, hogy Kosztolányi a Musset magasztalta könnyek zsilipjeit kinyitni jött e világra, hogy megpuhítsák, termékennyé tegyék a szívek kemény és ráncos ugarját. Nem érzélgősség ez, hanem a választott lélek mélyebb tragikumlátása, csordulóbb érzékenysége. Sírní tud az inadaptáció apró szegyenén (*Omellette à la Woburn*) s meggyászolja a szerencsétlenül járt kalapot; a tanár balul kiütött elegancia-reformja épúgy összeomlással, hirtelen megöregedéssel jár, mint a nagystílű emlékek ellenőrzéséből, s valósággal történt összehasonlításával járó kiábrándulás. Az ember finomabb rugókra jár, mint a sablon hiszi, s tisztulás és élvezet számára, ha rájön arra, ami benne bonyolult, elgondolkoztató és tragikus felhőzetű.

Ez a mélység, ez az emberi gazdagság színezi mindig szubjektívve a *költő* novelláit. Hősei nem exotikus színekben játszanak, nem mindig s nem is elsősorban óhajtanak «egyéniségek» lenni. Ugyan ki lehetne az az «egyénség», akinél nem szeretjük jobban, nem tartjuk milliószor érdekesebbnek magát Kosztolányit, a kinek tengerszem-lelke fölé hajolva sorsunk, halálunk s mégis örök emelkedésünk árnyait láthatjuk?

Hankiss János.

Papp Ferenc : Gyulai Pál. (A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.)

Az a nagyszabású írói életrajz, melyben Papp Ferenc a legnagyobb magyar kritikus, Gyulai Pál életét rajzolta meg, Gyulainak azt a korszakát világítja meg, amelyre méltán ráillik a «romantikus» jelző. Eddigi ismereteink alapján nem is gondolnánk azt, hogy egy kritikus élete is lehetett ilyen regényes és színekben gazdag. Sainte-Beuve élete is a romantikus regény kelléktárának szolgáltatott bő adalékokat, de a mi

Gyulaink ifjúsága sokkal változatosabb és érdekesebb volt. A művészi finomsággal és abszolút tudományos apparátussal felépített «pályakép» Gyulai életének első szeletét tárgyalja, kb. a 60-as éveikig. Ha működésében nem is, de életében változatosabb, cselekvőbb korszakát: a kibontakozását kapjuk. Alapos körültekintéssel fűzi Gyulai ifjúkori verseinek szállait Vörösmarty, majd Petőfi költészetéhez. A gyökerekig hatolva mutatja ki a magyar romantikus líra legnagyobb alkotásaival való eszmei kapcsolatukat, amely természetesen még inkább csak politikai frazeológiáján érezhető, később megtisztulva, már a népköltészet sugallatára mindinkább nyer eredeti zamatot. Elemzésének végső megállapítására jutva szépen állapítja meg, hogy «Gyulai a *Hadnagy urammal* jutott el költészetének első korszakában a fejlődés tetőpontjára; benne teremtette meg azt is, amit oly esengve kért a sorstól, első halhatatlan költeményét». Szépprózájának kialakulásakor Jósika regényeiből és Vörösmarty drámáiból kölcsönöz indítékokat a kezdő Gyulai. Gyönyörű az a fejezet is, amelyben Pataki Emiliával való eszményi szerelmét mutatja be a fellángolástól kezdve a reménytelen elmulásig. A költő érzelmeinek sorában nem kis szerep jutott Prielle Kornéliának, ezt is mély beleérzéssel rajzolta meg. Utolsó nagy felgyulása Szendrey Mari iránt érzett szerelme volt. Ezt a kölcsönös szerelem boldogságait megőrző érzést, mely a házasságban oly művészi harmóniában testesült meg, szintén az új adatoknak egész sorával vetítette szemünk elé. Nagy jelentősége Papp Ferenc munkájának az is, hogy minden helyet bejárt, a legkisebb falucskától Berlinig, ahol a költő megfordult s így mintegy helyszíni rajzot nyújthatott azokról a helyekről, melyek még Gyulai emlékét őrizhetik.

Papp Ferenc Kemény- és Gyulai-életrajzai irodalmunk klasszikus portréi közé tartoznak, közvetlenül a mester *Vörösmartyja* mellé. Emelkedett erkölcsi felfogás, mély emberi és nemzeti tartalom s nagy művészi formakészség az a hármast pillér, melyen Papp Ferenc életrajzai nyugszanak s melyek ezeket mindenki irodalmunk gyöngyei közé emelik. De azzá teszi őket vonzó stílusának nemessége és tiszta zamatos magyarsága is.

Kozocsa Sándor.

Tamási Áron: Jégtörő Mátyás.
(*Regény. Révai kiadás.*)

A szellem emberréválásának meséjét mondja el nekünk Tamási Áron ebben az új könyvében, amely az Ábel-történetekhez hasonlóan, alkalmasint több kötetre tagozódik majd. A Mindenségből büntetésül a földre száműzött rakoncátlan szellem egy székely parasztházban köt ki s itt egy bolha testébe költözik, ennek alakjában vesz részt a ház fiatal gazdájának, Mátyásnak esküvőjén Mártával. A szellem nagyon megkedveli a fiatal asszonyt, hozzá és házatájához köti további sorsát s a szükséghez képest különböző további transzfigurációkon megy keresztül. Lesz belőle pók, méh, szarka, gólya, sas, róka, kutya s ezek képében van segítségére a fiatal párnak. Végül pedig, amikor az ifjú asszony világra hozza gyermekét, az újszülöttbe költözik.

Ennek a mesének a tiszta szólamát egy boszorkányhistoria közbeiktatott hangjai szakítják minduntalan félbe s nyújtják az amúgyis csak novellányi mesét terjengőssé. Az az üdeség, amely a könyv első oldalairól ellenállhatatlanul áramlik az olvasóra, megmegtöredezik s a transzfigurációk szímbólumainak sokasága a bizonytalanság érzetét kelti fel. A székely beszédnek nálunk ekzotikumként ható jó ízei, a góbé észjárás kedves csalafintaságai, amelyek a gyöngé Ábel-törté-

neteknek is sikert hoztak, ebben a könyvben is frissen ragyognak fel és enyhítik a «szellemtörténet» elkalandozásait.

Tamási Áron ama ritka írói tehetségek közé tartozik, akikről a legellentétesebb véleményeket nyilvánítja az olvasóközönség. Sokan túlbecsülik, sokan bizony csekélybe veszik és sikereit csupán góbényelv ekzotikumának hajlandók betudni. Bizonyos, hogy ösztönös művész, költő, az írói mondanivaló szerves fölépítése nem éppen erős oldala és inkább keretet ábdál a történetei köré, már csak azért is, hogy első személyben szólhasson. De java munkáin még innen van és fejlődése vonalában a Jégtörő Mátyás olyan állomás, ahonnan biztató távlatokba nyílik kilátás.

Matthényi György.

Hevesi András : Párisi eső. Budapest, 1936. Cserépfalvy.

A huszonkétéves ifjú a nagy vélemények városában — ime ennek a különös könyvnek az egyetlen tétele. Különös ez a könyv, mert ömlenek a szavak, a finom, szépen átgondolt szavak. Izgató mondatok és aforizmák kergetik egymást s az egész írás elejétől végig leköti a figyelmet. Az ember mégsem tudja, mi volt az író célja. Vajjon a nagy Párisélményből, a huszonkétévesek vágyálmaiból akart kiábrándítani, vagy egy ifjú lélek zavaros képét szándékozott adni, avagy többé-kevésbé érdekes alakokat igyekezett felvázolni. A végén sem tűnik ki a szándék, amiért ez az egész könyv íródott. Az olvasó nem tudja, hányadán van az íróval. És ez az éppen, ami zavarba ejt.

Akármilyen beállítottsággal és akármelyik kritika mércéjével mérünk ma le könyveket, egy érdeklődési felületen minden esetben meg kell egyeznünk és ez az író szándéka. Ma okvetlenül tudni akarjuk, miért kell elolvasnunk száz, kétszáz, vagy

akár háromszáz lapot, vajjon a szerző egyszerűen szórakoztatni akart és képzelete színességével órákra eltakarni előlünk az élet színtelenségét, vagy problémákat vet fel, hogy álljunk meg pillanatra ebben a rettenetes rohanásban, próbáljuk valahogy rendezni azokat és magunkban elintézni. Joggal nyugtalaníthat tehát az az író, akivel nem vagyunk tisztában és akinek célkitűzéseit még a munka végén sem vesszük észre. S ez különösen akkor hagy bennünk kielégítetlen érzést, amikor olyan nyíltan és leplezetlenül önmagáról ír, mindvégig első személyben beszél és a soványka történetet még a távolabbi ismerős is pontosan bele tudja illeszteni Hevesi András életadatainak keretei közé.

Nem tömegek olvasmánya ez a könyv, a keveseket tehát annál inkább érdekli az író szándéka. A cél. De vajjon egyáltalában volt-e valami célja ezzel a könyvvel az írónak? ! Aligha. Csak ténfereg a szép szavak, mondatok között, amelyeket itt-ott hall, olvas, aztán ezek a szavak egyszer csak beléütődnek, mint minden dolog, életjelenség, ember és esemény ezen a világon, megtetszenek neki, játszik velük, mintájukra újakat is él meg és alig veszi észre, már ragadják is magukkal. Viszi az írot a szóözön és elkészül a könyv. A kezdetnél talán még homályosan dereng előtte valami, hogy igen, ez az a szándék, amely írásra készítet, ez az a cél, amelyért írni kell, de a szavak sodorják őt tovább. Olyan hajós a szerző, aki csodálja a tenger vizét, a víz fényes csillogását, de gyenge a karja, nem tudja megragadni a kormányt, nem tudja irányítani hajóját.

Hevesi András a szándék és cél nélkül való író. Író, kétségtelenül. Mert ez a könyv: irodalom. Csak kicsit szokatlan nyelvünkön, ezért ejt gondolkodóba. Nem úgy szokatlan, mint a zseni felkelése, de mint

a különös idegen a forgalmas utcán. Megállunk és utána csodálkozunk. Csodáljuk azt, hogy ilyen érdekesen meg tudta írni azt a furcsa spleent, amit unalomnak neveznek. Az unalomról olvasunk, miközben magunk nem unatkozunk. De aki nem ura az anyaga fölött s a szavak hányákdobálják, annál majdnem érthető ez a zavaros világnézet, vagy helyesebben életszemlélet, amely egy lapon tud emlegetni kolostort és kocsmát, szent dolgokat és becstelent és mindenről elképesztő egykedvűséggel, kiábrándítóan keserű szájizet hagyva, emlékezik meg. Mert még csak véleményyt sem nyilvánít.

Szándék és cél nélkül való író — mindenesetre bizarr és új jelenség irodalmunkban. *Dénes Tibor.*

Benedek Marcel: Irodalom-esztétika. Budapest, 1936. Franklin.

Harminc esztendő irodalomtörténetírói és kritikusai működésének centerum cenzeója ez a kis könyv. Az irodalom jól felkészült és sokat tudó embere mondja el itt véleményét a szépről, írói és költői tehetségéről, szabályról, írásról és erkölcsről. Kritikáról, esztétikusi kötelességről, az irodalmi kifejezés eszközéről, a kifejezés fenntartójáról, a szerkezetéről, az embernek és világának belső és külső szemléletéről és testi megjelenítésükről. Amit mond, az mind gondolat és gondolkodtató, ezer és ezer könyv, örökéletű remek és fércmű olvasási élményéből vont tapasztalat. S ez a könyv alapján mégis elhibázott. Erősen vitás, vajjon van-e egyáltalában irodalom-esztétika akkor, amikor magának az a Baumgarten megfogalmazta esztétikaforgalomnak is nem egy számbajövő, komoly ellenese van, akik szerint van a szépről szóló konkrét tudomány és van a minden elmélet összefoglalásaként jogos és szükséges művészetfilozófia s így az esztétika az érzéklés-

tan pszichológiának csupán egyetlen fejezete. De ha nem fogadjuk is el ezt a tudományos felfogást, akkor is meddő és hiábavaló a művészi szép minden egyes megnyilvánulásának külön-külön és egymástól valósággal független esztétikáját felállítanunk és tudományos mérlegelés tárgyává tennünk. S hogy ez így van, ennek éppen Benedek Marcell könyve a legelevenebb bizonyítéka, mert amit az ad, az minden, csak éppen nem esztétika. Tételeinek sokkal több közük van a kritikához, a poétikához és esetleges műfajelmülethez. Problematikája sem esztétikai, mert ha útjába kerül is egy-egy valódi esztétikai probléma, megkerüli azt, anélkül, hogy lényegére rámutatna. Hozzászól, de nem róla. Így van mindjárt a szép problémájával, amely minden esztétikusnak kiindulópontja s amelyen egész művek, rendszerek felépültek. Benedek is a szép említésével kezdi könyvét, de csak említi, mint mindent ebben a könyvben. Csak éppen kiejti a fogalom nevét és máris siet tovább. Úgy van ezzel az elméleti könyvével is, mint a regényeivel. Gyorsan megírni és kiadni, még ha vázlatosan is. Így vész el a lényeg s így lesz mindvégig az a tulajdonképpen való érték Benedek Marcellben és művében, amit soha el nem mondott, soha le nem írt. Mert ahogy olvassuk ezt a kis könyvét is, meglep egy-egy odavetett mondat s az ember egyszerűen csak ráeszmél, hogy mi minden lehet még e mondat mögött a szerző lelkében, elméjében.

De e kis könyvnek van egy meg nem bocsátható vetke, és ez az, hogy némely részletében a véletlekig modoros, az olvasónak az lehet az érzése, hogy a tanár úr nem is az egyetemen, csak valamelyik kevésbé jelentékeny akadémián ad elő irodalmi kérdésekről hallgatónak, akikről nem is mindig túlzottan jó a véleménye. *Dénes Tibor.*

Nagy Méda : Mélyből hoztam. (Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1936.)

Amikor Nagy Méda költészetét fogalmakkal akarjuk meghatározni, érzi az ember, hogy a költészet olyan, mint a valóság. Épp olyan nehezen fogható meg, épp olyan elszürkített a gondolkodás nyelvére áttéve, mint a virágos rét a növényhatározóban. Asszonyi költészet: igen, de annyira elkoptatott a szó és itt annyi mindent kellene jelentenie.

Talán csak egy vonása van, ami nem asszonyos, mert az átlagból teljesen hiányzik: az őszinteség. Azonban ez sem annyira hangsúlyozott és szenvelgett, mint a Nyugat legjobb írónőiben is volt, de nem is annyira nyers, mint például Sigrid Undseté. A legnehezebb témákat is nyíltan és őszintén adja elő, de mindig talál valamilyen finom, sokszor kedves képet, mely megvilágítja, de egyúttal el is fátyolozza a valóságot. Ez a nőies szemérem annyira öntudatos, hogy magát az őszinteséget is szégyenli. A kötet utolsó versében szinte megbánja vallomásait, szinte szeretné visszavonni őket.

Körülbelül ugyanez a lélek nyilvánul meg verseinek technikájában is. Nem szóbüvész, nincsenek káprázatos rakétái, sem csiszolt mondatai. Szinte puritán egyszerűség és közvetlenség ömlik el versein, mintha nem is közönség elé szánta volna, hanem csak a vallomás okozta könnyebbség hozta volna létre őket. Több versének képlete ez: kiindul valamilyen hasonlatból, amit részletesen megmagyaráz és valamilyen csattanóval zár le. A hasonlat azonban sohasem hat üres díszítménynek, a magyarázat nem tolakodó, a csattanó nem erőltetett. Ez a szerkezet alighanem a versek keletkezési folyamatával azonos. Rendszerint valamilyen külső esemény ébreszti fel az ihletet. A költő megtalálja a kapcsolatot a külső esemény és saját lelke között, végül

megnyugszik. Rímei és ütemei a mondanivaló súlya alatt elcsökevényesednek, alig veszi az ember észre, hogy verset olvas. A verses forma inkább csak ürügy, mint nélkülözhetetlen kellék.

Témái a család, a házasság, az otthon, a hitből származó megnyugvás, de mindennél fontosabb a minden versében megérezhető asszonyi lemondás és áldozatkészség. Legtöbb férfi életében szerepelt legalább egy olyan nő, akitől csak kapott, adni nem adott neki semmit és aki nem is várt tőle soha semmit. Ez a nő lehet anya, nővér vagy feleség, egyformán az emberi élet legmaradandóbb és legértékesebb momentumai. Ők teszik szebbé és értékesebbé a sokszor sívár, sokszor nehéz életet és ők adnak mindig újabb erőt a nehézségek leküzdésére. Nem tudom, lehet e szebbet mondani asszonyköltő kötetéről, mint azt, hogy versein keresztül ezt az egy vagy két asszonyt értjük meg jobban, szeretjük mélyebben.

Az áldozatkészség azonban nem retorika Nagy Médánál, hanem súlyos teher, amit vállalnia kell, mert asszony.

*«Hiába sírsz, asszony!
— könnyebb sorsod sose lesz,
légy fönt, vagy lent,
egyformán tiéd a kereszt.»*

Az asszonyi élet terhes: megalázza, ha a férfiak nőt látnak benne, a házasság életet üresnek érzi, az otthoni munkát befejezhetetlennek tartja, a család megsemmisíti, magába olvasztja egyéniségét, nem talál sehol elég szeretetet. De mindez nem is fontos neki, megelégszik azzal, hogy szerethet, örül magának az életnek.

*«Még palettád tele van színnel: szebbé
teheted otthonod,
gyermekeid nézését ragyogóbbá és béke-
késebbé
azok szemét, kik körülted járnak.»*

Nehéz bírálatot mondani Nagy Méda verseiről, mert a kritikus nem tud szabadulni az embertől, akinek legszebb emlékeit ébreszti fel a rokonszenves tartalom. Az azonban bizonyos, hogy maradandó és mély élményt jelent a kötet átolvasása. Ha az élményt nem is csupán művészi eszközök hozzák létre, minden bírálói óvatosság mellett is bizonyosnak látszik, hogy rendkívüli költői tehetséggel állunk szemben.

Az ízléses kiállítású kötetet Róna Emmi kifejezésben gazdag művészi címlapja díszíti.

Fábián István.

Nagyiványi Zoltán: Moszkvai lányok. (Regény. Révai kiadás.)

Tavaly megjelent első könyvében, «Az idegenlégiótól a szovjetunióig» címűben is az volt az érdekes és értékes, amit a sokat látott, nagykultúrájú megfigyelő vetített az olvasó elé. Mihelyt arra eszmélt, hogy «regényt ír», rég elhagyott útakra tévedt s valami vidéki poéta érzelgősségével kendőzte minél romantikusabbá a «regény» alakjait és eseményeit, hogy néhány oldallal tovább Törökország, Perzsia és Szovjetország friss és pompás képeivel kápráztasson el bennünket.

Új könyve az elnevezés ellenére se regény, de ezt szívesen el is engedjük neki, hiszen ma, amikor Spanyolország is már a szovjet markában van, minden európai, aki a két bolsevik pólus között él, izzó kíváncsisággal vár minden híradást amaz új életformáról, amelyben közel két évtized alatt új generáció nevelődött fel Oroszországban. És Nagyiványi a hiteles szemtanu pontosságával, a nagyintelligenciájú europäer megfigyelőképességével ad hírt nekünk az ottani világról és ha nem regényalakokat formál, jellegzetes és élő figurákat tud felvillantani. Ezek nem Axel, a svéd mérnök, nem a gra-

finyuska és az «azelőttiek aggályos osztálya», akik szinte csak a «regényírás» kellékeiként szerepelnek, inkább Ványka, Mityenka, Abdul, a kanári-madárkereskedő, a paraszt, aki csökönyös lovát megszegényíti, az ünnepi fürdőzők, a «kigyó» és a piac alakjai, a névtelenek serege, amelyből Oroszországnak szinte plasztikus képe kerekedik ki, aztán a lakás-mizériák, az élelmiszerhiány, a dolgok és intézmények színes leírása.

Talán többet is tudna róluk közölni velünk, hiszen ott élt közöttük, mint «spec» dolgozott nekik, beszélt Kun Bélával, Bokányival, orosz párt-emberekkel — nem tud, nem akar, nem szabad? Vagy mindenáron regényt akart írni? Okos megjegyzései, kritikus észrevételei arra utalnak pedig, hogy nemcsak kívülről látja a tüneteket és a Moszkva tömeglakásaiba, munkahelyeire, piacaira zsúfolt négy milliót; lebilincselő oldalakon át messzi távlatokra nyit kilátást, eleven életbe sűríti a tömegek szórakozását, nyüzsgését, színeit látjuk, szagát érezzük ennek az életnek, ennek az orosz levegőnek.

«Az utcán csak tömeg volt — írja — az emberek furcsa ruhákat viseltek, divatjamult, foltos, tépett holmit.» Aztán a rajzteremről: «Az egész birodalomban mindennemű szellemi munka délelőtt tíz órakor kezdődik. Ilyenkor tettvágy uniformizálja az embereket, akik mohón várták a munka kezdetét, csak később differenciálódnak... Lopva végignézi ezeket az ázsiai arcokat, amelyek a rajztáblákra feszített papírok, íróasztalok és írógépek fölé hajolnak. Egyforma mohó tekintetek, amelyek isszák a nagy számokat és egyforma mohó kezek, amelyek rajzolják a nagy vonalakat. Ezek azok a tekintetek és kezek, amelyeket azelőtt a rajztáblák közelébe sem engedtek. Most, amikor idejutottak, egyszerre akarják megtervezni az egész új világot»...

«A tábornok éppen a pincéből jött fel. Mind a két karja tele volt fával. A gnädige Frau mosni fog az éjjel» . . . «Több vizet a Moszkva folyóba!» kéri a helyi érdekeltségek. — Nem gond! — hangzik a válasz, és elkészültek a Volga—Moszkva-csatorna tervei, vonatok, autóbuszok ontják a munkások ezreit és egyik duzzasztó zsilip épül a másik után» . . .

Pihenőnapokon a fürdőzők tízezrei üdülnek a strandokon. Negyvenöt repülőgép jelenik meg fölöttük, leírja a szovjetszillagot, majd Sztalin nevét: mulattatják a népet. A lányok azzal szórakoznak, hogy ejtőernyővel ugranak le a park tornyából. A termőföldnek meghódított sztepperészt repülőgépekről locsolják . . .

Ezek a kikapott mondatok nem adhatnak elég izelítőt abból a tempóból, amelyben Szovjetország él, maga a könyv azonban érzékelhetően sokat ad belőle és ez Nagyiványi könyvének igazi értéke. A különféle típusú «moszkvai lányok» sorsvonulása kissé szándékoltnak hat s ezért erőtlenné is. A párbeszédeken át kitűnő pszichológiai beállítások se sikerülnek jól. Pedig a téma magja: az orosz nő lélek egyre jobban elhatalmasodó gyöngédségkeresése (amely miatt most a választ is megnehezítették Oroszországban), egyszerű írói feladat. Rachmanova új könyvében (Die Fabrik des neuen Menschen) is ez az egyik vezetőszólam.

Mindent egybevetve, Nagyiványi új könyve igen figyelemreméltó és érdekes, stílusa is tisztultabb. Azt hisszük, ha nem törekednék regényszerűsége, sokkal tökéletesebb munkát végezhetne.

Majthényi György.

Koresháros Nándor: Az Úr hintáján. (Nova kiadás Budapest, 1935.)

«Te küldöttél el az emberek közé és én közöttük voltam. Bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselek-

szenek. Bocsáss meg a grófnak, hogy a gőgnek azt a köntösét viselte, mit még a bölcsőjében adtak rá. Gőgjével nem akart bántani senkit . . . Bocsáss meg nekem, hogy kártyát vettem a kezembe. Meg akartam valakit menteni, hogy időt szerezzek neki itt a földön, hogy lelkének arcát megmoshassa, mielőtt trónusod elé kerülne. Bocsáss meg annak a kofának, ki életet árul kosarai mellett. Nem akart bántani senkit. Azt hitte, azokért cselekszik, kik épp oly küzdői annak az életnek, mint ő. Bocsáss meg Horacek mészároséknak és Gedeon fűszereséknak, ne azt tekintsd, hogy miért adtak csak azt, hogy adtak . . . A gazdaggá lett mosóné sem azért mosatta ki csipkekendőjét a grófnéval, hogy megalázza. A maga módján fenn akart egyszer lenni. Bocsáss meg neki! Bocsáss meg Zrumeckinek, hogy kegydíjjal porba nyomta a gróf arcát. Nem akarta megalázni. Csak arra szomjas ő is, mit a gyalog emberek elégtételnek neveznek». — Így fohászodik fel Fráter Jácint, a regény megkapó és szomorúságában is derűs raisonneur-je, a viharosi grófi kastélyba tévedt, egyszerű kolduló barát a cselekmények vége felé, amikor már a jők és a rosszak megkapták jutalmukat. Néhol keserű, célzatos, de mindvégig igaz regény ez «az Úr hintáján». Különös ötlettel azt mutatja meg az író, hogy szinte bábok vagyunk a világsorsát intéző titokzatos hatalom előtt, amely hintásdít játszik velünk. A címnek szimbolikus értelme hús-vér valóságot nyer a regényben, amelynek a hátterében a világháború, az összemolás, a forradalom, ellenforradalom, a gazdasági konjunktúra, a korlátlan lehetőségek haláltáncában tomboló ideje komorlik. Valóban, kedvezőbb milliót s anyagot nem is lehetett volna találni ehhez a témához, mint az 1914-es esztendő követő

évtizedet, amikor a sors hinta-palintázik az emberekkel és kénytelenségből, vagy önön hasznukra alakultak át hősökből defetistává, fehérből vörössé és ismét fehérré, gazdából földönfutó szegényé és viszont. Hónapok alatt cserélődtek tragikomikusan a szerepek. Ebbe a talajba ágyazta be a regény cselekményét Korcsmáros Nándor. Alakjait kitűnően jellemezte Fráter Jácint az idézett Úr-hoz szóló szelíd és jámbor elmélkedésében. A gróf, aki kastélya ablakából nézi a mezőváros életét és az összeomlás, meg a szélhámos Cserei által javaiból kiforgatva, kénytelen emberi irgalomra is rászorulni s mindemellett megmarad büszke úrnak, élő alak. Bár Zrumeckivel való rátarti hűvös bánásmódja — 1936-os szemszögből — tempi passati! Élő alak a pervenű Cserei, a vasúti bakter és a mosónő fia, aki gyerekkorában ellopja a kis grófkisasszony babarékljét, mire kitiltják a kastélyból. Ez aztán döntő jelentőségű lesz életében, mert minden tettét a bosszúvágy, az osztálygyűlölet és a grófkisasszonyért való szerelemhétség fűti. De éppen akkor veszít el mindent, amikor megnyerni látszott. A csőcselék élén bevonul a kastélyba, de akiket porig alázhatna, már nincsenek ott. S mennyire érti, hogy amint idejében ment eléje, a vörös áradatnak, idejében mosdják át — fehérré . . . A vörös Cupákné a kofa, az örökké veszekedő Gedeon és Horacsek, a fűszeres és a mészáros, a városiasodó falu kitűnő figurái. Az együttesbe beletartozik Zrumeckzi lengyel földbirtokos, akinek az apja «cselédje» volt a gróf apjának s ezért ő vesz sajátos módon elégtételt rajtuk . . . S akit legelőbb említettünk, a cselekmények benyolítója, Fráter Jácint az egyszerű kolduló barát, aki a legrosszabb időben téved a grófi kastélyba, de nem távozik el, mert érzi, hogy küldetése van. Segít azokon, akik rászorulnak, aztán, hogy

munkáját végezte, eltűnik. Bölcs humorral, megbocsátással nézi kívülről azt a hinta-palintát, amit körülötte az emberek csinálnak. Mosolyog rajta, nem haraggal, hanem megértéssel. Úgy érezzük, hogy Fráter Jácint kicsit az írónak is szócsöve. A regény vidéki életbe ágyazott menete sehol sem szürkül el, nem válik sablonossá s mindvégig érdekes. Az izgalmakat, a fordulatokat az író készen kapta ugyan az életből, de ezt a matériát mesterein alakítja s ugyanannyit tesz hozzá magáéból is. Az alakok némely helyütt talán túlrajzoltak, zsúfoltak, de ez szükséges volt ahhoz, hogy az olvasó előtt minél élesebben rajzolódjanak ki jellemük körvonalai. Az író legutóbbi háromkötetes «Az én háborúm» című kötete után kétségtelenül emelkedést jelent ez a könyv, amely az olcsó hatás eszközei nélkül is érdekes és tud irodalom is maradni.

Mihály László.

**Jacobi Edit és Vághidi Ferenc :
Házasságtörők. (Regény.)**

«Hiszen, ha csak probléma kell — vidul fentnevezett író s írónő —, attól még pompásan lehet regényt írni.» Gondolták és e szerint cselekedtek. Hát ez az egyik legbosszantóbb tévedésük. Reméljük, hogy többi tévedésük számszerinti felsorolásához nem marad türelmünk, de a problémáikat illetően mégis csak fel kellene világosítani őket valahogy úgy, hogy ők is megértsék, probléma vagy van, vagy nincs. Csinálni éppen úgy nem lehet, mint ahogy — higgye el író s írónő — nem is kell; mert legfeljebb csak az nem talál kezeügyébe eső jó, kiadós problémát, aki elszánta rá magát, hogyha minden kötél szakad is, regényt ír minden áron. Hanem hogy egy nyiszlett férj rázeng a feleségére: «Kedden elutazom, majd igyekezzen utánanézni egy férfinak, akivel rendezen megcsalhat s ha végzett, sürgönyözzön értem, mert ez egy kísérlet»,

s erre a kozmetikusnő-feleség, határozottan rövid lejárátú meglepődés után, ezt a gyönyörűt találja gondolni: «Mikor a te urad és parancsolód azt akarja, hogy megkárosítsd és megcsúfold, akkor neked, asszonyi állatnak, kötelességed teljesíteni az óhaját. Legyen meg a te akaratom...» Hát ezt elolvasni még csak elolvassa fogcsikorgatva az erre kárhozottat, de azért ettől még nem válik problémává ez a furcsa házasság. A karöltött írók tudniillik ezzé szeretnék előléptetni az ügyet s ennek érdekében megpróbálkoznak néhány rosszízű, primitív, de egészen méltatlankodást keltően hamis fogással is (pl. az asszony vágya, «hogy gyereke legyen», itt egészen talmi, kitalált), anélkül, hogy fantáziájuk sajnálatosan szegényes szennyességénél egyébről sikerülne bizonyosságot tenniük.

Az is rosszul jár, aki erotikát keres a könyvben. Erotikája álerotika, férfiai ázalagok, asszonya sohasem volt feleség, házasságábrázolása még utánzatnak is silány. A szöveg mindenféle parketten rég elnyűtt, olcsó cinizmusát úgy kiveri valami Klauzál-teri freudizmusnak a zszargonja, mintha egyik a másiktól lenne borostás. Nincs az az átjáró berke az irodalomnak, ahol ilyen megjelenéssel teheti magát szalonképessé valaki. Egyébként... nem tudjuk, megbántunk-e vele valakit, de a szerzők közül csak az elsőt hisszük el. A hölgyet. A házasságról azonban neki sincs fogalma. Ami még nem ok arra, hogy valakinek a házasságtörésről kelljen regényt írnia.

Molnár Kata.

Bókay János : Julika, a fiúk barátja. (Singer és Wolfner kiadása.) A könnyedség nem öli meg az irodalmat, a művészet nem kölcnc és akadály ott sem, ahol — legalábbis külsőre, az első pillantás benyomásában — nem mellékes a szórakoztatás és

nem lényegtelen a jó olvasmány vágya. Ennek a szónak : lektúr, van valami nem kívánatos mellékíze. Irodalomnak akkor tetszik legtöbbször valami, ha fittyet hány az olvasmány érdekességének és különválasztja egymástól azokat, akik szorosan összetartoznak : olvasót és művet. A lektúr — az igazi és jó lektúr — mindig megőríz valamit ebből a vonzón és értékesen útszéli származásból és állandóan fennszóval figyelmeztet arra, hogy az igazi könyvhöz legalább akkora köze van az olvasónak, mint az írónak magának. Jóideje elterelődött a figyelem erről, a lektúr elvesztette eredeti vonásait és leszállt a tömeg kevésbé válogatós, ritkán szlektáló igényeihez. Nem szórakoztatott, — és ami ezzel jár : emelt és nevelt —, hanem kiszolgált kevésbé előkelő hajlamokat, kevésbé színvonalas kívánságokat. Az izgalmas ponyva és a rózsaszirmú kedvesség lett a lektúr jellemzője, és ez riasztott el a komoly irodalom felé és ez választotta is el ugyanakkor őket : a szórakoztatást és az irodalmat.

Bókay János pompás regénye a lektúrnek ezt a régi, kívánatos fajtáját idézi föl. Lektúr : vagyis irodalom is, szórakoztatás is. Irodalom : eszközeinek válogatós, úrián tartózkodó előkelősége miatt. *Bókay János* elsőrangú elbeszélő. Ha jobban tetszik : született elbeszélő. Böven árad-patakzik belőle a mese. Képzelete friss, eleven és gazdag. A lírai mondanivaló legtöbbször menekvés a próza nagyobb tárgyilagosságot követelő fegyelme elől. A lírával töltekező regény laza és áttetsző szövet, takar, de nem szilárd. *Bókay János* végig költői és lírai emelkedettségu, szinte szubjektív színekben izzó és fénylő könyve azonban regény is. Az érezhetően, sejtelmesen lírai mondanivaló az elbeszélőből fakad, és ahogy a patlak önkéntelenül medret keres, ágyat és és pályát tör, — ez a líra, ez a

költészet is önkénytelenül, a vérbeli elbeszélő egyetlen képességével alakul, áll össze egy erős alapgonddal, kemény gerincű regény egy-egy epizódjává. Ezekből az epizódokból fejlődik aztán maga a regény. A lírai ellágyulások, a szubjektív előmlések nem akasztják meg a mese menetét: megvan a helyük, megvan a szerepük a regény menetében. Nem betétek, szervesen áriák, hanem szervesen, szorosan hozzátartoznak a történethez. Julika vénlány édes-keserves küzdelméhez három fiúért: a nagyapáért, fiáért és az unokáért. És ez a líra nemcsak ezért veszélyes más kezében, hanem érzelmességéért is. Amint érzelmességgel — sértő és sértett érzelmességgel — van tele Julika élete is.

Julika fiatalon elkerülte későbbi sógora szerelmes figyelmét. A férfi a hugát, Lilit vette feleségül, Julika pedig lány maradt. Az apa bálványozásától önkéntelen a fiú bálványozásához fordult. Tamást szinte már ő nevelte, az ő fia volt, nem a vér, hanem az anyai szeretet testhez nem kötött, álomból és elképzelésből szövődött jogán. Ezt a Tamást akarják eivenni tőle idegen és fiatal női szívek a regény folyamán, ezért a Tamásért és az anyaság megbékítő, földöntúli illuziójáért harcol kicsinyes, hol jó, hol gonosz eszközökkel, míg aztán elveszti a házasuló Tamást, de megtalálja helyette a fiát, Pétert. És Julika boldog: az anya él benne tovább, a nő megtalálja most is egyetlen és elorozhatatlan területét: az anyaságot, ha ilyen furcsán is, csak érzelmeinek önámító forráságában.

Julika története tele van elfojtott, néha erős lángokkal kicsapó érzelmességgel. Már a regény alap gondolata is mélyen és nemesen érzelmes: anyának lenni mindenféleképpen, az életet csak egyféleképpen, az anyaságon keresztül ismerni. Julika egy érelemre teszi föl életét. Ezért küzd

foggal-körömmel, és ezért harcol esengve és sírva. Minden egyes lázadásában érzelmeikkel lázad a közömbösség ellen, lélekkel a lélektelenség ellen. Egész történetén — és ezzel az egész regényen — ezek a könnyes, szívszorító harcok vonulnak végig egy élet értelméért, egy élet illuziójáért. Ezer színű érzelmesség, kicsit suta kedveség, mélyről táplálkozó derű, meleg humor keveredik *Bókay* János regényében, mindig a legigényesebb irodalom vértézetében, és mindig távol a szétfolyó költészettől, a vizenyős érzélgősségtől, — egyedül és egyetlenül a regény formai zártságában, kerekességében. És ez a tiszta érzelmesség, ez az egyéni magyar «Gemüt» lesz aztán, ami megnyitja az «irodalmat» a szórakoztatásnak, közelviszi az olvasóhoz, aki megtalálja benne mindazt, amit a lektűrben keres — szívet, képeletet, életének kérdéseit, egy kis bölcseséget, elringató kedélyt — és aki megtalálja benne, amit nem keres talán, és amit irodalomnak, írói igényességnek és sebezhetetlen felelősségérzésnek kell nevezni.

Thurzó Gábor.

Bognár Cecil: Pszichológia. (A Szent István-Társulat kiadása, 334 old.) A szellemi tudományok válsága talán a lélektanban jelentkezett legelőbb és a leghatározottabban. A múlt század utolsó évtizedében, amikor William James lélektana megjelent és Franz Brentano gondolatai már utat vágtak maguknak, nagyjában és egészében még egységes tartalma volt a lélektan fogalmának és területének. Általában véve egyik oldalon a szellemi tudományokban, a másikon a természettudományokban gyökerező lélektant művelték és a módszer tekintetében e két tudomány szabott irányt. Az egyik poluson a szubstanciális lélek volt a spe-

kuláció alapja, a másikon a «lélek nélkül való lélektan» eszméje jegecsedett ki. Közben két tény bontakozott mind erőteljesebben. A lelki élet jelenségeinek kísérleti úton való vizsgálódása során új tények, új mozzanatok bukkantak fel és új módszerek alakultak ki és a természettudományos gondolkodás megizmosodása mély nyomokat szántott a belső tapasztalat jelenségeinek értelmezésében. A következmény mély nyomokat szántott a belső tapasztalat jelenségeinek értelmezésében. A következmény az volt, hogy lassan-lassan önálló részekre taglalódott, differenciálódott a lélektan. A lelki élet gazdagsága elbirta ezeket a különböző szempontokból való tárgyalást és kutatást, mert a valóság mindig több és erősebb, mint róla való tudásunk, bármennyire is rendszerezett légyen. Új irányok és új iskolák keletkeztek, új nézőpontok és új határterületek adódtak. Ma már kellős közepén vagyunk a lélektan válságának. Az angol-szász világban még erősen dívik a tradicionális rendszerhez való ragaszkodás. A németeknél viszont annál szétágazóbban nyilvánul meg az új lélektani fogalmak és osztályozások szükségessége. Elég egy pillantást vetnünk *Pfänder* nagyszerű könyvébe s máris látjuk, melyek azok a szempontok és problémák, amelyek a modern lélektant irányítják.

Ilyen körülmények között bizony nagyon nehéz dolog kimerítő s megbízható könyvet írni a lélektan mai állásáról. *Bognár Cecil* szerényen csak a *Pszichológia* címét adja munkájának, pedig műve a mai lélektan anyagának teljes és alapos feldolgozása. Beosztásában igen helyesen bizonyos mértékig ragaszkodik a hagyományos, de alapvető kategóriákhoz, de ugyanakkor feltárja előttünk a modern problematikát is. Bevezetésében a lélektan módszerét és alaptényeit ismerteti. Utána hat fejezetben adja

mindazt a tudnivalót, amely volta-képpen a lélektant teszi. Ezek a fejezetek: a megismerés, az érzélem, a törekvés, a lelki élet egysége, a pszichológia egyes ágai, a pszichológia története és főbb irányai. Az anyag megválasztásában és tárgyalásában *Bognár Cecil* ugyanazokat a bölcs megfontolásokat követte, amelyek például az *Okság és törvényszerűség a fizikában* című művének értékét jelzik. Elsősorban látjuk, hogy pontosan ismeri a mai lélektani irodalom minden jelentős termékét. Ezt a rengeteg anyagot megfelelően kiválogatva használja fel, de lépten-nyomon érezzük, hogy egy-egy megállapítását a tények teljes ismeretében teszi. Másik fővonása az, hogy a lelki jelenségeket a lélektan és rokontudományainak kísérleti úton nyert eredményei alapján boncolgatja s magyarázza. Vagyis felfogása az élet valóságán nyugszik. Tudni kell ugyanis, hogy a lélektani fejtegetések nagyon ritkán tudják az elvont elmélődés és a tapasztalat harmóniáját kihangsúlyozni. Rendszerint túlsúlyba kerül az egyik és ezért egyoldalúak. *Bognár Cecil* egységbe foglalta a kettőt, ezért könyve tárgyilagos és minden kérdésben megbízható. Ennek az az oka, hogy bizonyos alapvető kérdésekben önálló felfogás tükröződik gondolataiban, könyve nemcsak a mai lélektani tudásunk kitűnő ismertetése. Ez az önállóság és eredetiség azonban már a szakirodalom körébe vág. E helyen csak megállapítására szorítkozhatunk.

Bognár Cecil lélektana értékes terméke a magyar bölcséleti irodalomnak. Kitűnően használható összefoglalás. Külföldön is számottevő alkotás volna. Nyelve világos és tömör. Irodalmi tájékoztatása minden fontosabb munkát felölel. Aki meg akarja ismerni a mai lélektan állását és ezer színű kérdéseit, nagy haszonnal veheti kezébe.

(cj.)

Bozzay Margit : A tizenöt éves feleség. Regény. Athenaeum.

Valami vádiratszerű nyers öszinteség bukkan ki imitt-amott a kis Déry Mária házasságának történetéből, mintha egy «egész síró, a hitét, a szívét, az életét ronggyá tépetni kényszerült asszonyregiment» emelné fel szavát a férfi ellen, aki a világ teremtése óta sokkal rosszabb, sokkal alantasabb az állatnál. Mert a kultúra, a technika fejlődése semmit sem változtatott azon a tényen, hogy a nő a legtöbb férfi szemében csak árucikk marad, lélek és emberi megbecsülés nélkül csak arra jó, hogy az önző öröm szolgálója legyen. S ha mégis ebből a keserű szemléletből nem a nemek harcának házassággá fonódott szörnyű haláltáncá születtik, az csak az írónőnek isteni rendeléshez és törvényhez kapcsolódó hitével magyarázható. Sehol, egy pillanatra sem hallani egy talán jogosan nekihevült női emancipáció szabadságszólását, s ha a férfit vádoló szavakban követelés is rejlik, az csak kölcsönös megbecsülést akar, a személyiség elismerését és a sajátos asszonyi feladat tudatában a gyermeket adó élet tiszteletét. S ha a házasság erkölcsi kapcsolatában a kis Déry Mária az emberi követelésnek ezt a minimumát sem tudja megtalálni, mint vele együtt annyi millió más asszony, annak egyetlen oka, hogy ebben a sorvadtt lelkű világban az ember, ez a legnagyobb dolog Isten után, épp oly szörványos tünemény, mint a csoda. «Mert embernek nem lehet születni, emberre csak válni lehet. Kemény munkával, megfeszített akarattal, a bennünk levő jó és rossz örök harcának figyelmével, a rossz állandó elnyomásával, a jóság állandó istápolásával és soha fel nem lázadó belső alázattal.»

Déry Mária, a tizenöt éves feleség, a lelke fölé hajló ezüstös hajú főpap szavai nyomán ezt az emberideált

akarja ösztöneiből kivésni annak az életnek folyamán, amelyet széles ölelésű, borgőzös, öklelő férje mellett hosszú éveken át végigkínlódni kénytelen. Az ellentét a hús és vér aljasságában megtapadt ember s a spirituális szépségben letisztult életforma után vágyódó asszony között lehet, hogy felháborítóan egyoldalú, de ez a tények valószínűségét nem rontja le. Ezekben az apró fejezetekben, amelyekben egy rendkívül komoly, eszmélő és eszméltető női léleknek fejlődése mozaikszerűen tárul elénk, egy kétségbeejtő élmény még eleven fájdmát érezni, de páthoszesen, az asszonyi együttélés természetességével, amelyet helyenkint csupán csak az a mozzanat zavart, hogy az írónő igyekszik hősenek egy-egy helyzetét bölcselkedő tétellel kristályosítani.

Déry Mária házassága a tapasztalatlan leány menekülése volt abból az otthonból, amelyet a saját sértődöttségében ridegen elzárkozó anya s az apának nemtörődöm különködése elviselhetetlenné tett a serdülőkor folyamán vezérlő, baráti szeretetre szomjazó fiatal lélek számára. Az elsieter házasságban az így túlságos korán fellépő testi motívumok tehát már épp elég gátlást és zavart okozhattak Mária érzelmi fejlődésében, de az elhibázott választás igazi katasztrófáját azok a jelenetek érelették meg, amelyekben a gazdatisztférjnek alkoholtól fűtött brutalitása Mária emberi méltósága ellen intézett sorozatos támadást. Az egymáshoztörődés kínos évei nem hoztak javulást, hiába próbálta a szerencsétlen asszony latba vetni magasabb intellektusának erejét, a női okosságot, szeretetet és alkalmazkodást. Két kis fiúval az oldalán újból menekülni kell keresnie, nemcsak maga miatt, hanem a gyermekek miatt is, akiknek lelkét nem akarja áldozatul dobni a mérgezett családi kör rontó

hatásának. De válnia mégsem lehet. Mert akkor két kis fiát az apánál kell hagynia. Egyetlen megoldás csak az, ha megvárja, amíg a legkisebb gyermek is eléri a tizenkettedik évet, amikor majd az árvaszék ítélete folytán a két fiú az övé lehet. És Mária így határozott. Az évek telnek s a szabadulás reménye egyre több, egyre közelebb. Az évek telnek és megkezdődik az izgága, lomha férj vándorútja egyik gazdaságból a másikba, miközben széthull az anyagi jólét kerete is. Csak egyetlenegyszer villan fel Mária előtt a még jóvátehető élet távlatja, de a világháború srapnelje közbecsap és széttepi azt a férfit, aki majdan egy újjáálmódott házasság boldogságát hozhatta volna meg. Aztán eljön a férj és feleség utolsó napjainak szörnyű agóniája, amikor már a férfióköl nemcsak ütni tud, hanem fojtogatni kezd s a védekező asszonynak keze gyilkos ösztönnel nyúl a revolver után. De Móriában már az ember virraszt, a megpróbáltatás és meggyalázás közepette a lélek jóságából véresen kivésett ember s ezért a bűn csak gondolat marad. A tizenkét év letelt és Mária útra kelhet két gyermekével. Reggeli pára csap be a vonat ablakán, ahogy robognak Pest felé hárman. Előttük csak a vágy lebeg, hogy ezután minden másképp legyen és Móriában a gyermekekért küzdeni akaró asszony hite él. De ez a hit most támaszt keres. És hat kéz kulcsolódik össze ott a rázkodó vonat fülkéjében, míg künn arany uszálylyal száll a nap. Mária imádkozni kezd.

Semjén Gyula.

Babay József : Rózsafabot. Regény. Singer és Wolfner kiadása.

A regény címében van valami dallamos, mintha az író különösképpen kedvelné a szavakkal való melódia-festést. És ez úgy látszik nem a véletlen műve. Babaynak alig van

könyve, amiben ne találkoznánk apró népdal- vagy maga-költöttedalfoszlányokkal és prózájának olyan sajtósága, meseszerű beállítottságával, ami kispolgári alakjait már szinte misztikusan érdekes léggörrel ne venné körül. Már első könyve, a *Mi huszonketten...* is ezzel az írói attitűddel íródott, ott a címlapon is versikét közölt, s azóta ez a jellemző tulajdonsága még jobban kibontakozott. De talán soha ilyen csapongó és szabadjára eresztett nem volt, mint a Rózsafabotban.

Itt már a címnek is dallama, játékosága van s ezen túl valami mélyebb gyökerű népi és meseszerű íze. Szinte érezni lehet, hogy ennél az írónál minden a mese. Ez az a gyökér, amiből témája erőt merít és játékos fordulatokkal gazdagítja egyszerű mondanivalóit.

Babay nem túligényes író. Megmarad azoknak a rajzánál, akiket ismer és kerüli a nehezebb helyzeteket. Ugyannyira, hogy néhol már szinte felszínesnek látszik. Pedig nem az. Más helyzeteket, sorsokat ír meg, ő nem akar egyebet, csak mesélni. Kitölteni egy este unalmát és játékosan, vidáman beszélni erről-arról, kispolgárokról, vándorlegényekről s árva boltjukban üldögélő, huncut és csavaros-eszű mesteremberekről. Alapjában véve mindig csak rajzot ad, aprólékos, néha már Csehov-szerű villanásokat, de közlésmódjában van valami, ami a szerteágazó történetkéket össze fogja, kitölti bájjal, s a végén mégis csak olyan benyomása támad az olvasónak, mintha az, ami előtte lejátszódott, valóban élet volna és nemcsak az író játéka a szavakkal, sorsokkal és helyzetekkel.

Új regénye a Rózsafabot is ebből a fajtából való. Egy ártatlanul raboskodó, sokat szenvedett fiatalember és egy vakleány története addig, amíg a kisvárosi gonoszágón és

eszelvetesen át nem törnek és bele nem kerülnek a boldogságba. Igénytelen kis történet és egyszerű megoldás. Nem a legerőteljesebb írás, de nem is értéktelen. És ha félelmedmény is írói pályáján, mégis az az út, amit az újabb regényírás, még az igényesebb is, egy bizonyos ponton célul tűzhet ki maga elé.

Hogy a Rózsafabot, mint mű, mégis nem az, amit tőle vártunk, annak nemcsak regénye szervesen felépítése, de az is az oka, hogy Babay úgylátszik fél a problémáktól és a nehezebb, alaposabb felkészültséget kívánó megoldásoktól. Babay nem szervesen épít, hanem apró kis kerekded eseményeket fűz össze, amelyekből bármennyire érti is a módját, jobbra csak a díszítő ornamentikát vesszük észre és kevés elképzelésünk marad arról, amit tulajdonképpen ki akart hangsúlyozni s amire részvétünket és jóindulatunkat kérte. A túltengő, felesleges mellékrajzok árnyékot vetnek hősére, eltakarják, s az érzelmi meghatódottságon kívül, az értelem számára úgyszólván semmi sem marad. És ez nemcsak kár, de veszélyt is jelent. Babay könnyen egyhangúvá és modorossá válhat. Úgyannyira, hogy végre már csak az ügyes tálalás marad meg s a sorokból, melyek mögött az író lelkét és lelkének egész gondolati és érzelmi tartalmát kellene megéreznünk, nem látunk mást, csak a sebesen odavetett történet vázát.

Félő, hogy az író addig játszik a valószínűtlenséggel, annyira kicsalja minden könnyünket szándékosan beállított, érzélgős alakjaira, hogy később már a valószínűséget, a valószínűséget sem hisszük el neki és nem marad részvétünk azokra a helyzetekre és sorsokra, melyek azt tényleg indokolnák. A Rózsafabot keretében lejátszó történet indokolja ezt a jogos félelmet s az írónak, ha

e veszélyes elkalandozásoktól meg akarja kímélni magát, erre hangsúlyozottan gondolnia kell. Mert az írásműhöz nemcsak készség, beállítottság, de, sajnos, tiszta fej és indokolt megoldás is szükséges. Enélkül kétségtelenül jó irányt villantó prózája és stílusának hízogó keresetlensége vissza fog bukni a hétköznapi gyermekmesék szokványába.

Ez pedig nemcsak neki jelentene veszteséget, hanem mindazoknak, akik még hisznek az ilyen népi gyökérből táplálkozó írók létjogosultságában, mondhatni irányt mutató előmunkásságában, és a népi meseszerűség szükségességében. Ami nem külszín és modor, hanem valóságos bizonyítéka volna annak, hogy az írodalomnak is vissza kell fordulnia a nemzeti erőforrásainkhoz, ahogy azt egynéhány zeneköltőnk és festőnk már eredményekben gazdagon megmutatta.

Zaka Sándor.

Birkás Géza : A magyarság francia barátai régen és most. Pécs, 1936.

Annak a több mint kilenc évszázados kapcsolatnak eleven rajza ez a tanulmány, amelynek élén ott látjuk művelődésünk francia vonatkozásainak őst, Pécs első püspökét, Bonipertust. S amilyen büszkeséggel emlegetjük, hogy ő nálunk Priscianus grammatikáját taníttatta, éppúgy lelkesedünk az első politikai érintkezésért, amikor Bouillon Gottfridre gondolunk. E művelődési és politikai találkozásokat, amelyek sokszor egymással oly érdekes viszonyban vannak, egészen napjainkig kiséri figyelemmel a kitűnő szerző. Közismert dolgok helyett új adatokat értékesít s azokat áttekinthetően csoportosítva, belső lényegüket a francia-magyar lélek rokonságában jelöli meg.

Clauser Mihály.